

Notat om spesielle rettslige forhold ved allierte militære styrkers tilstedeværelse i Norge, i et politi- og påtaleperspektiv

I INNLEDNING

Når utenlandsk militært personell er i tjeneste i Norge, står de under norsk straffelovgivning. Politi og påtalemyndighet har, som utgangspunkt, de samme maktmidler og den samme kompetanse overfor utenlandske soldater som overfor andre utlendinger på norsk jord.

Fra dette utgangspunktet er det *to spesielle rettslige forhold* som politi og påtalemyndighet må være klar over.

For det første kan det foreligge *folkerettslige avtaler* mellom landet soldaten kommer fra (senderstaten) og Norge (mottakerstaten), som griper inn i norsk straffeprosess gjennom straffeprosessloven § 4 første ledd.¹ En slik avtale kan innebære at en sak norsk påtalemyndighet normalt ville behandlet fra begynnelse til slutt, skal overføres til påtalemyndigheten i senderstaten. I så fall skal overføringen skje så tidlig som mulig. Påtalemyndigheten må være forberedt på å håndtere slike jurisdiksjonsspørsmål.

For det andre er det særlige forhold knyttet til *militær politimyndighet*. Det er viktig at politi og påtalemyndighet gjør seg kjent med den militære politimyndighetens saklige og geografiske begrensninger, slik at den sivile og den militære politimyndigheten kan samordnes så godt som mulig og avlaste hverandre. Et særskilt spørsmål i den forbindelse er innholdet i begrepene «militært område» og «umiddelbar nærhet» til militært område, som er av betydning for både den saklige og den geografiske avgrensningen av myndigheten.

I del II nr. 4 er det inntatt en handlingsplan for påtalemyndigheten til bruk for situasjoner som er beskrevet under II nr. 1. I del III nr. 8 er militær politimyndighet ved allierte styrkers tilstedeværelse i Norge oppsummert. Til slutt vil jeg i del IV fremheve at påtalesaglig ledet etterforskning fremstår som særlig viktig i saker som berører de rettslige forhold som omtales i notatet.

I tillegg til den kontaktinformasjon som fremgår av notatet for øvrig, kan spørsmål knyttet til notatets innhold rettes til Generaladvokatembetet på tlf. 22 70 87 50. Det gjelder i alle straffesaker der Forsvaret eller militært personell er involvert.

¹ Straffeprosessloven § 4 første ledd lyder: «Lovens regler gjelder med de begrensninger som er anerkjent i folkeretten eller følger av overenskomst med fremmed stat.» Denne formen for inkorporasjon av folkerett i norsk rett er en variant av den såkalte henvisningsmetoden.

II FOLKERETTSLIGE AVTALER – JURISDIKSJONSSPØRSMÅL

1. Personellkategoriene som kan utløse jurisdiksjonsspørsmål

Det vil ofte være jurisdiksjonsspørsmål i en sak der en person som tilhører en av kategoriene i punktene nedenfor er mistenkt for brudd på norsk straffelovgivning:

- soldat i senderstatens militære styrke i Norge
- sivilt ansatt i senderstatens militære styrke i Norge
- pårørende (også omtalt som «medfølgende»), det vil si ektefelle – formentlig også samboer – og barn, til en soldat eller sivilt ansatt i senderstatens militære styrke i Norge.

2. Relevante rettskilder

Følgende rettskilder er sentrale for situasjonen som er beskrevet i nr. 1 ovenfor:

- den/de folkerettslige avtalen(e) som eventuelt er inngått mellom senderstaten og Norge
- påtaleinstruksen §§ 36-12–36-14, hvor det er gitt bestemmelser om saker i tilknytning til militære statusavtaler
- riksadvokatens rundskriv 1999 nr. 2 blant annet om behandling av jurisdiksjonsspørsmål ved straffbare handlinger begått av utenlandsk militært personell i Norge.

3. Praktiske problemstillinger i tilknytning til rettskildene

3.1 En må ta rede på om det er inngått noen avtale mellom senderstaten og Norge

Det mest vidtrekkende eksempelet på en folkerettslig avtale av typen det her dreier seg om – som gjerne kalles for militære statusavtaler – er NATO SOFA av 19. juni 1951. (Heretter omtales denne avtalen som «NATO SOFA».)² Et annet praktisk eksempel er Partnership for Peace SOFA av 19. juni 1995, som er sammenfallende med NATO SOFA. Et tredje eksempel er tilleggsavtale mellom Norge og USA om forsvarssamarbeid. Avtalen inneholder blant annet særlige bestemmelser (ut over det som følger av NATO SOFA) for amerikanske styrker når det gjelder både utøvelse av myndighet og straffejurisdiksjon. Avtalen ble signert av regjeringen i 2021, men er ennå ikke (januar 2022) lagt fram for Stortinget sammen med den foreslåtte gjennomføringsloven. Detaljene i avtalen omtales derfor ikke fortløpende i dette notatet.³ I det følgende vil jeg holde meg til bestemmelsene i NATO SOFA.

I de aller fleste tilfeller under NATO SOFA vil Norge ha eller kunne få rett til å utøve jurisdiksjon. Unntakene står i NATO SOFA artikkel VII nr. 2 bokstav a. Det vil typisk være overtredelser rettet mot senderstatens statssikkerhet.

Dersom det ikke er inngått noen avtale mellom senderstaten og Norge, gjelder straffeprosessloven på vanlig måte. Hvorvidt det foreligger noen slik avtale eller ikke, og

² SOFA står for *Status of Forces Agreement*.

³ Avtalen og høringsnotatet kan leses her: <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forslag-om-gjennomforing-av-tilleggsavtale-om-forsvarssamarbeid-i-norsk-rett-pa-offentlig-horing/id2870734/?expand=horings svar&lastvisited=undefined>

hvilke grenser den i så fall trekker opp, med tanke på jurisdiksjon, vil Forsvarsdepartementet kunne ta rede på, se II nr. 4 nedenfor. Forsvarsdepartementet bør også konsulteres når saken gjelder senderstatens militære materiell.

3.2 Når det foreligger en avtale mellom senderstaten og Norge, må arbeidet med jurisdiksjonsspørsmål begynne allerede ved anholdelse/innbringelse

Enhver sak som kan innebære jurisdiksjonsspørsmål, bør settes under norsk påtalefaglig ledelse så raskt som mulig. Påtalemyndigheten må så begynne å arbeide med jurisdiksjonsspørsmålet umiddelbart, allerede i forbindelse med anholdelse/innbringelse av mistenkte.

Arbeidet med jurisdiksjonsspørsmål begynner med å klarlegge hvorvidt det er senderstaten eller Norge som har rett til å utøve jurisdiksjon etter avtalen. Som tidligere nevnt, vil fremstillingen i det følgende gjelde bestemmelsene i NATO SOFA.

I mange tilfeller vil både senderstaten og Norge ha jurisdiksjon, i utgangspunktet. Man må da vurdere om det er senderstaten eller Norge som har *førsterett* til å utøve jurisdiksjon. Denne problemstillingen, som kan vise seg krevende i praksis, behandles nærmere i II nr. 3.3.

Den av statene som ikke har førsterett til å utøve jurisdiksjon, kan anmode staten med førsterett om å frafalle denne. Det er statsadvokaten som beslutter å frafalle eller anmode om norsk jurisdiksjon, med mindre det straffbare forholdet krever riksadvokatens påtalekompetanse. For nærmere bestemmelser og retningslinjer i tilknytning til jurisdiksjonsfravall, se påtaleinstruksen § 36-12 og riksadvokatens rundskriv.

Inntil jurisdiksjonsspørsmålet er avklart, skal påtalemyndigheten behandle saken i tråd med bestemmelsene i påtaleinstruksen. Det innebærer blant annet at påtalemyndigheten bare skal fatte de beslutninger som er nødvendige for å hindre at bevis går tapt, og for å forberede eventuell varetektsfengsling.

3.3 Saker der både senderstaten og Norge har rett til å utøve jurisdiksjon

Etter NATO SOFA artikkel VII nr. 1 har både senderstaten og Norge rett til å utøve jurisdiksjon i mange tilfeller. Se riksadvokatens rundskriv del II nr. 1 siste avsnitt.

Norge vil ha førsterett til å utøve jurisdiksjon i alle saker der det foreligger slik dobbel jurisdiksjon, med to unntak:

- Det ene unntaket, som gir senderstaten førsterett til å utøve jurisdiksjon, gjelder brudd på norsk straffelovgivning begått av senderstatens personell, som utelukkende retter seg mot senderstatens personell, eiendom eller materiell, jf. NATO SOFA artikkel VII nr. 3 bokstav a nr. 1.

- Det andre unntaket, som gir senderstaten førsterett til å utøve jurisdiksjon, gjelder brudd på norsk straffelovgivning der det straffbare forholdet er skjedd «under utførelse av tjenesteplikter»,⁴ jf. NATO SOFA artikkel VII nr. 3 bokstav a nr. 2.

Subsumsjonen av det andre unntaket kan vise seg problematisk i praksis. Spørsmålet er altså hva man legger i «under utførelse av tjenesteplikter».

Tjenesten er uløselig knyttet til oppdraget slik det er definert av senderstaten. Det er derfor senderstaten som først bør uttale seg om sitt syn på hvorvidt handlingen er begått «under utførelse av tjenesteplikter». Dersom norske myndigheter er av en annen oppfatning enn senderstaten, gjøres dette gjeldende, i første omgang av Forsvarsdepartementet, se II nr. 4. Her legger jeg til grunn samme utgangspunkt som daværende generaladvokat Odd Blomdal:⁵

Ved anvendelsen av reglen må man på den ene side være varsom med å trekke for snevre grenser for hva som er tjenestehandling og hvor senderstaten har førsteretten til jurisdiksjon og på den annen side hindre at notoriske forbrytelser unndras fra norsk jurisdiksjon under påberopelse av at de skjedde mens vedkommende var i tjeneste.

Enkelte typer overtredelser har etter sin art sjelden noe med «utførelse av tjenesteplikter» å gjøre. Det gjelder for eksempel seksualrelaterte lovbrudd og, i mange tilfeller, voldslovbrudd mot sivile.

3.4 Erstatningskrav

I rundskrivet under del III nr. 4 annet avsnitt skriver riksadvokaten at påtalemyndigheten bør sette som vilkår for jurisdiksjonsfravall at fornærmedes rettsstilling ikke blir svekket – for eksempel i form av tap av krav på erstatning eller oppreisning – av at senderstaten forfølger saken.

I den forbindelse bør en være klar over at NATO SOFA har regler om erstatning i artikkel VIII, jf. nr. 5 (den erstatningsbetingende handlingen har funnet sted i forbindelse med utførelse av tjenesteplikter), 6 (utenfor utførelse av tjenesteplikter) og 7 (uhjemlet bruk av senderstatens kjøretøy). Regelen i nr. 5 går ut på at skade voldt av senderstatens rettssubjekt på norsk rettssubjekt, enten det er en ting eller en person, gjøres opp av norske myndigheter etter norsk rett. Kostnaden fordeles mellom Norge og vedkommende senderstat. Skade som nevnt i nr. 6 og 7 håndteres etter en nærmere fastsatt prosedyre der Norge utformer en rapport som oversendes senderstaten, som igjen vurderer en *ex gratia* utbetaling.

I enkeltsaker kan spørsmål om erstatning i tilknytning til NATO SOFA rettes til seksjon for felles juridiske tjenester i Forsvarsdepartementet, som kontaktes gjennom Forsvarsstabens situasjonssenter på døgnbemannet tlf. 23 09 69 21. Dersom henvendelsen skjer utenfor normal kontortid, kontaktes embetsvakten i Forsvarsdepartementet på samme måte.

⁴ Avtaleteksten lyder «in the performance of official duty».

⁵ Blomdal, Om jurisdiksjonskompetanse over NATO-styrker, Militærjuridiske småskrifter nr. 5, 1985, s. 15 flg.

3.5 Praktiske utfordringer i tilknytning til varetektsfengsling i saker der både senderstaten og Norge har jurisdiksjon

Den doble jurisdiksjonen NATO SOFA legger opp til er et kompromiss mellom på den ene siden det folkerettslige prinsippet om flaggstatsjurisdiksjon, der senderstaten skal ha førsterett til å utøve jurisdiksjon i alle saker, og på den andre siden territorialprinsippet, der mottakerstaten utøver jurisdiksjon i alle saker på territorium.

Den doble jurisdiksjonen innebærer at senderstaten og mottakerstaten skal bli enige om hvordan en gitt sak skal behandles videre, alle hensyn tatt i betraktning. Dermed må påtalemyndigheten utvise det måtehold som fremgår av bestemmelsene i påtaleinstruksen inntil jurisdiksjonsspørsmålet er avklart, for ikke å foreta seg noe som vil stenge av for senderstatens påtalemyndighet etter deres straffeprosesslov, dersom saken blir overført dit. Påtalemyndigheten skal likevel også søke å fremme norske interesser i å håndheve norsk straffelovgivning. Denne sontringen kommer frem i Gulating lagmannsretts kjennelse 18-081006SAK-GULA/AVD2 av 29. mai 2018.

Dersom påtalemyndigheten anser det nødvendig å varetektsfengsle siktede, og senderstaten siktede tilhører, drøyer med å gi sitt offisielle syn på jurisdiksjonsspørsmålet, må en gjøre retten oppmerksom på at Norge har overholdt sin plikt til å informere senderstaten om saken i tråd med NATO SOFA artikkel VII nr. 5 bokstav b. Deretter kan påtalemyndigheten foreslå at varetektsfengslingen i første omgang gjøres kortvarig i påvente av at jurisdiksjonsspørsmålet avklares, og at etterforskningen i mellomtiden begrenser seg til det strengt nødvendige.

Varetektsfengsling på bakgrunn av bevisforspillelsesfare står i en særstilling, og bør i så fall understrekes overfor retten. I NATO SOFA artikkel VII nr. 6 bokstav a slås det fast at senderstaten og mottakerstaten skal samarbeide om «innsamling og fremskaffelse av bevis». Dersom siktede løslates og går i gang med å fjerne bevis, blir det vanskelig for norske myndigheter å overholde denne bistandsplikten. En kan også vise til riksadvokatens rundskriv del III nr. 2 siste avsnitt.

For øvrig må en sørge for at siktede er gitt mulighet til å stå i forbindelse («communicate») med en representant for senderstatens regjering, og til å ha en representant for senderstatens regjering til stede under rettsmøtet, jf. NATO SOFA artikkel VII nr. 9 bokstav g.

4. Handlingsplan

Følgende fremgangsmåte anbefales for Forsvaret og påtalemyndigheten i saker der situasjonen er som beskrevet i II nr. 1 ovenfor:

4.1 Varsel til Forsvarets operative hovedkvarter (FOH) om saken

Forsvaret ved øvende avdeling vil i mange tilfeller være de første til å bli kjent med en situasjon som beskrevet i II nr. 1. Øvende avdeling skal i slike situasjoner varsle FOH som deretter følger handlingsplanen nedenfor.

Ved hendelser som oppstår uten at øvende avdeling allerede har varslet FOH, eller dersom det ikke er kjent om slikt varsel er gitt, varsler politijuristen FOH i henhold til nedenstående.

Situasjonssenteret ved FOH treffes på døgnbemannet vakttelefon, tlf. 75 53 63 00.

Saksopplysningene politijuristen skal formidle til FOH, og som skal følge varslingskjeden videre, bør minimum inneholde opplysninger om:⁶

- mistenktes navn og fødselsdato
- mistenktes nasjonalitet
- mistenktes adresse
- mistenktes eventuelle militære grad
- forholdet mistanken gjelder
- politiets foreløpige tiltak og hvilke nært forestående grep en ser for seg å ta.

Samvirket mellom militærpolitiet og politiet i straffesaker forløper for øvrig som normalt. Dersom militærpolitiet blir først kjent med en situasjon som nevnt i II nr. 1 ovenfor, skal de varsle FOH som beskrevet over.

4.2 FOH informerer Forsvarsstaben ved situasjonssenteret (SITSEN)

FOH informerer vaktsjef i SITSEN på døgnbemannet tlf. 23 09 69 21. Vaktsjef informerer FD II 4 innenfor arbeidstid og Forsvarsdepartementets embetsvakt utenfor arbeidstid.

4.3 Forsvarsdepartementet informerer senderstatens militære myndigheter og informerer vedkommende statsadvokat

Saksansvarlig jurist eller embetsvakten i Forsvarsdepartementet ber senderstaten om å gi sitt syn på de juridiksjonsspørsmål saken reiser. Vedlagt følger en oversikt over ulike straffeprosessuelle forhold som er tidskritiske, og som vil bli formidlet til senderstaten med anmodning om å gi sitt syn på juridiksjonsspørsmålet så raskt som mulig.

Saksansvarlig jurist eller embetsvakten skal så snart som mulig informere vedkommende statsadvokatkontor om saken og holde statsadvokaten fortløpende orientert om senderstatens

⁶ Politiregisterloven § 22 annet ledd jf. NATO SOFA artikkel VII nr. 5 og 6, som pålegger Norge og senderstaten gjensidig bistands- og opplysningsplikt, gir politiet hjemmel til å dele disse opplysningene med utenlandske myndigheter. Hjemmelen til å dele straffesaksopplysninger med norske militære myndigheter står i politiregisterloven § 30 første ledd.

syn på jurisdiksjonsspørsmålene saken reiser. Dersom saken haster og krever statsadvokatens innsats utenfor kontortid, kan vakthavende statsadvokat kontaktes.

4.4 Statsadvokaten informerer påtalemyndigheten i politiet

Statsadvokaten tar stilling til om saken tilhører statsadvokaten selv eller om den krever riksadvokatens påtalekompetanse.

Statsadvokaten eller riksadvokaten informerer politijuristen om videre saksgang, herunder hvorvidt senderstaten skal få tilgang til eventuelle saksdokumenter for å ta nærmere stilling til sin rett til jurisdiksjon, jf. senderstatens og mottakerstatens gjensidige bistands- og opplysningsplikt i NATO SOFA artikkel VII nr. 6 bokstav a.

Statsadvokaten eller riksadvokaten holder Forsvarsdepartementet orientert om utviklingen.

III MILITÆR POLITIMYNDIGHET

1. Forholdet mellom militær politimyndighet og sivil politimyndighet

Militær politimyndighet er noe som kommer i tillegg til sivil – politiets – politimyndighet. Politiet har sin politimyndighet og sine maktmidler i behold overfor militære styrker i Norge, uavhengig av nasjonalitet og uavhengig av hvorvidt det foreligger militær politimyndighet i situasjonen.

Utenfor militært område og dets umiddelbare nærhet, har hverken norsk eller en senderstats militærpoliti politimyndighet overfor sivile personer, med unntak av håndhevelse av forbud om adgang til steder og områder som nevnt i sikkerhetsloven § 7-5.⁷

Når det i en situasjon foreligger både sivil og militær politimyndighet, er den militære politimyndigheten underordnet den sivile, jf. forskrift av 26. november 1993 om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 1.

2. Relevante rettskilder

De mest sentrale rettskildene hva angår militær politimyndighet er:

- lov av 20. mai 1988 om politimyndighet i forsvaret
- forskrift av 26. november 1993 om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar.

I tillegg er det gitt en instruks fra forsvarssjefen til militærpolitiet av 1. mai 1996 om militærpolitiets virksomhet i fredstid, som ikke omtales nærmere her.

Når utenlandske allierte militære styrker tjenestegjør i Norge, kommer flere rettskilder til anvendelse. De mest sentrale er:

- NATO SOFA, som dette notatet begrenser seg til, eller en annen folkerettslig avtale mellom senderstaten og Norge
- NATO STANAG av 24. februar 1988, 4. utgave, om *NATO Combined Military Police* («NATO STANAG»)⁸.

NATO STANAG gir ingen myndighet ut over det som følger av forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar, og blir av den grunn bare unntaksvis omtalt i det følgende.

3. Avgrensning

I det følgende omtaler jeg militærpolitiets utøvelse av militær politimyndighet, da dette er den mest praktiske problemstillingen. En må være klar over at også militære vakter, befal og offiserer kan ha militær politimyndighet i en gitt situasjon. Det gjelder både for norske militære styrker og for senderstatens militære styrker i Norge, og spiller en viktig rolle særlig i forbindelse med beskyttelse av eget personell og materiell mot angrep, se III nr. 5.2 nedenfor.

⁷ Lov av 1. juni 2018 nr. 24 om nasjonal sikkerhet.

⁸ STANAG står for *Standard Agreement*.

4. Innholdet i og omfanget av militær politimyndighet

4.1 Militær politimyndighet for norsk militærpoliti

4.1.1 Ordenstjeneste

Politimyndigheten til norsk militærpoliti omfatter rett til å gripe inn for å opprettholde den alminnelige ro og orden, anholde og innbringe personer etter politiloven § 8, jf. lov om politimyndighet i forsvaret § 3 første ledd.

På militært område og i umiddelbar nærhet til dette har norsk militærpoliti politimyndighet overfor enhver, også sivile personer, jf. § 1 første ledd i samme lov. Dette innebærer for eksempel at militærpolitiet kan anholde en sivil person som står like utenfor leirgjerdet og forstyrrer leirvaktens kontroll av inn- og utpasserende kjøretøy, inntil politiet kommer og overtar saken.

Utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette har militærpolitiet politimyndighet overfor norsk militært personell, jf. lov om politimyndighet i forsvaret § 2 første ledd siste setning. Dermed har militærpolitiet myndighet til for eksempel å innbringe en norsk soldat som på fritiden eller i tjenestetiden, i sivilt antrekk eller i militær uniform, lager bråk på et offentlig utested.

Etter forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 12 første ledd har norsk militærpoliti myndighet til å anholde senderstatens militære styrker utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette, såfremt senderstatens militære sjef i Norge tillater det. En bør merke seg at forskriften dermed går lenger enn lov om politimyndighet i forsvaret, sml. loven § 2.

4.1.2 Etterforskning

Norsk militærpoliti kan etterforske brudd på disiplinærloven og brudd på militær straffelov,⁹ og innlede etterforskning av andre straffbare forhold som har funnet sted på militært område eller i umiddelbar nærhet til dette, jf. lov om politimyndighet i forsvaret § 5.

Dersom en sak omhandler norsk militært personell eller (norsk) militært materiell, bør politiet kontakte den militære påtalemyndighet, det vil si en krigsadvokat eller generaladvokaten, for å få hjelp til å vurdere hvilket spor saken skal følge videre.

Den militære påtalemyndighet vil også kunne vurdere hvorvidt politiet har adgang til å benytte seg av bistand fra militærpolitiet under etterforskningen. Politiet bør benytte seg av militærpolitiets kompetanse når det er mulig, for ikke å gå glipp av viktige militære sider av saken.

⁹ Henholdsvis lov av 20. mai 1988 og lov av 22. mai 1902.

4.1.3 Trafikk

Norsk militærpoliti har myndighet til å dirigere sivil og militær trafikk utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette, når det av militære hensyn er berettiget behov for det. Hjemmelen står i forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 8, og er fulgt opp i forskrift av 21. mars 1986 om kjørende og gående trafikk (trafikkreglene) § 3 nr. 2.

4.2 Militær politimyndighet for senderstatens militærpoliti i Norge

4.2.1 Ordenstjeneste

På militært område som vedkommende senderstat disponerer har dennes militærpoliti samme politimyndighet som norsk militærpoliti har på norsk militært område, jf. nr. 4.1.1 ovenfor, jf. NATO SOFA artikkel VII nr. 10 bokstav a.

Utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette som vedkommende senderstat disponerer, har senderstatens militærpoliti politimyndighet overfor militært personell fra samme nasjon såfremt og så langt vedkommende politimester tillater det. Dette følger av NATO SOFA artikkel VII nr. 10 bokstav b.

4.2.2 Etterforskning

Senderstatens myndighet til å etterforske saker som har funnet sted i Norge, er et spørsmål om jurisdiksjon, se del II ovenfor.

4.2.3 Trafikk

Senderstatens militærpoliti har myndighet til å dirigere militær og sivil trafikk på eget militært område. Altså på det området de for anledningen har fått utpekt til egen bruk, av norske myndigheter, og som faller inn under definisjonen av militært område nedenfor. Dette følger av NATO SOFA artikkel VII nr. 10 bokstav a.

Legger man forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar til grunn, jf. punkt 10 annet ledd jf. punkt 8, kan Forsvarsdepartementet gi senderstatens militærpoliti adgang til å dirigere sivil trafikk utenfor militært område. Adgang til å dirigere trafikk går ut over hva som følger av ordlyden i NATO SOFA artikkel VII nr. 10 bokstav b. Under øvelse Trident Juncture i 2018 ble det forutsatt fra riksadvokaten at slik dirigering isåfall skulle skje under norsk ledelse. I praksis var det norsk militærpoliti som ivaretok ledelsesfunksjonen.

5. Begrepene «militært område» og «umiddelbar nærhet» til militært område

I III nr. 4 er det redegjort for den *saklige* siden av «militært område» og «umiddelbar nærhet» til dette, nemlig at det foreligger militær politimyndighet der – for både norsk og senderstatens militærpoliti innenfor sine respektive militære områder, jf. forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 10 annet ledd. I det følgende vil det bli redegjort for begrepenes *geografiske* omfang.

5.1 «Militært område»

I forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 5 er «militært område» definert slik:

Med militært område forstås område som Forsvaret har rådighet over og/eller er erklært som militært område. Militært område omfatter også militært fartøy eller transportmiddel, herunder også sivilt eid fartøy eller transportmiddel når slik i sin helhet disponeres av Forsvaret til militært organisert transport.

Under feltforhold regnes de steder hvor det etableres bivuakk, stillinger, kommandoplasser og tilsvarende som militært område.

Når forskriften punkt 5 annet ledd angir bivuakk – det vil si forlegning i felt – stillinger og kommandoplasser som eksempler på militært område i felt, må bestemmelsen forstås slik at det dreier seg om områder der en militær styrke er konsentrert og naturlig har behov for vakthold.

Med «erklært som militært område» sikter forskriften formentlig til såkalt midlertidig militært område, jf. forsvarssjefens instruks for militære vakters bruk av våpen og tvangsmidler i fredstid kapittel 1 nr. 4:¹⁰

Gjestende allierte avdelinger nytter ofte sivile anlegg som f.eks hoteller, pensjonater, campingplasser etc som forlegning under oppholdet i Norge. Dersom det er påkrevet kan slikt område godkjennes som «Midlertidig militært område». Den norske militære instans som utarbeider leiekontrakten med det sivile etablissement, skal da påse at den fysiske utstrekningen av det område som leies til bruk for allierte styrker klart fremgår i kontrakten. Området er å betrakte som midlertidig militært område for kontraktstidens varighet.

Godkjennelse av slikt «Midlertidig militært område» foretas av Forsvarsdepartementet.

Videre står det beskrevet i teksten hvordan et midlertidig militært område skal skiltes.

Forskjellen på området beskrevet i instruksen og området beskrevet i forskriften punkt 5 annet ledd er at sistnevnte gjelder feltforhold. Dersom senderstatens militære styrke skal oppholde seg i et lokale som ellers ikke nyttes til militære formål, må det altså særskilt erklæring til.

5.2 «Umiddelbar nærhet» til militært område

I forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 6 er «umiddelbar nærhet» til militært område definert slik:

Til militært områdes umiddelbare nærhet regnes vei som hovedsakelig tjener som adkomst til militært område samt steder som ligger så nær at uro kan forstyrre ordenen på militært område.

Når forskriften – og loven, jf. § 1 – definerer militært fartøy og transportmiddel som militært område, følger det både at inngrep kan skje overfor ombordværende og personer i umiddelbar nærhet, og at fartøyet eller transportmiddelet kan beskyttes mot inntrengere. For eksempel vil

¹⁰ Instruksen, som i Forsvaret omtales som *Tjenestereglement for Forsvaret*, eller *TjF*, 562 C, er gitt med hjemmel i forskrift om utøvelse av politimyndighet i det militære forsvar punkt 2.

senderstatens soldat, med forholdsmessige midler, kunne stanse en sivil person som kommer løpende mot stridsvognen han bemanner, før den sivile personen berører stridsvognen.

Hva som til enhver tid anses som umiddelbar nærhet til et militært område vil bero på en konkret vurdering av blant annet topografi, trusselbilde og hvilke faktiske muligheter sivilt politi vil ha til å gripe inn.

6. Militære forbudsområder og andre forbudsområder

Det følger av lov om politimyndighet i Forsvaret § 1 andre ledd at militær politimyndighet kan utøves overfor den som «opptrer i strid med forbud gitt i medhold av sikkerhetsloven § 7-5». Med hjemmel i sikkerhetsloven § 7-5 kan Kongen fastsette forskrift eller fatte enkeltvedtak om å nekte [enhver] adgang til å være i nærheten av militære områder (bokstav a), bestemt angitte steder og områder (bokstav b) eller militære øvelser, forsøk eller annen militær aktivitet (bokstav c). Formålet med forbudene må være i tråd med sikkerhetslovens formål.

Bruken av midlertidige militære områder og militære forbudsområder kan være til dels overlappende, men militære forbudsområder kan i større grad gi mer fleksibel mulighet til å verne om militære aktiviteter og øvelser der en militær styrke er i bevegelse. Det er gitt fire forskrifter med hjemmel i bestemmelsen.¹¹ Blant disse vil særlig forskrift om militære forbudsområder¹² og forskrift om kontroll med informasjon innhentet ved luftbårne sensorsystemer (droner)¹³, kunne ha praktisk betydning. Som for de midlertidige militære områdene er det også her krav om skilting og tilstrekkelig bekjentgjørelse av området overfor allmennheten.¹⁴

Bruken av militær politimyndighet er saklig avgrenset til å utøves overfor den som opptrer i strid med adgangsforbudet, eller forbudsområdet for luftbårne sensorsystemer (droner). Det kan altså ikke utøves militær politimyndighet for å ivareta orden i sin alminnelighet, slik som på militære områder. Dette innebærer blant annet at militær politimyndighet som utgangspunkt ikke kan utøves av norsk militært personell overfor allierte styrker i et militært forbudsområde.

7. Styrkebeskyttelse

Styrkebeskyttelse (Force Protection) har i enkelte sammenhenger forbindelse med utøvelse av militær politimyndighet. Som et utgangspunkt skal allierte besøkende styrker selv sørge for å begrense eget materiell og personells sårbarhet, omtalt som styrkebeskyttelse.¹⁵ Likevel har

¹¹ Det er i tillegg foreslått en ny forskrift om skyte- og øvingsfelt i sjø. Høringsfristen for forskriften var 13. desember 2021. Høringsnotat med forskriftsforslag ligger her:

<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/forsvarsdepartementet-sender-med-dette-pa-horing-forslag-til-ny-forskrift-om-skyte-og-ovingsfelt-i-sjo/id2870988/?expand=horingssvar&lastvisited=undefined>

¹² FOR-2018-12-20-2057.

¹³ FOR-2018-06-22-951.

¹⁴ Når det gjelder forskrift om kontroll med informasjon innhentet ved luftbårne sensorsystemer § 4, er forpliktelsen til å opprette en oversikt lagt til Nasjonal sikkerhetsmyndighet.

¹⁵ Definert i NATOs doktrine *Allied Joint Publications 3-14*, punkt 102 som «Measures and means to minimize the vulnerability of personnel, facilities, equipment, materiel, operations, and activities from threats and hazards

flere allierte ofte behov for norsk støtte til styrkebeskyttelse som en del av vertslandsstøtten.¹⁶ Dette gjelder blant annet ved forflytning av kritisk materiell. Styrkebeskyttelse skal ikke utøves i strid med norsk lov, eller NATO SOFA for øvrig. I den grad det er behov for tiltak som innebærer myndighetsutøvelse, må dette hjemles i NATO SOFA og lov om politimyndighet i Forsvaret med forskrift, som redegjort for over, eller en annen mellomstatlig avtale gjennomført i norsk rett.¹⁷ Ut over dette kan materiell og personell naturligvis beskyttes innenfor rammene av nødvergeretten.

8. Militær politimyndighet oppsummert

Militær politimyndighet i forbindelse med alliert militær tilstedeværelse i Norge kan oppsummeres slik:

- Politiets politimyndighet påvirkes ikke av militær politimyndighet, og er overordnet denne. Politiets innsats og militærpolitiets innsats bør samordnes så godt som mulig.
- Utenfor militært område, militært forbudsområde og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette har hverken norsk eller senderstatens militærpoliti politimyndighet overfor sivile personer.
- Norsk militærpoliti har politimyndighet overfor sivile og militære personer som befinner seg på norsk militært område eller i umiddelbar nærhet til dette. Utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette har norsk militærpoliti politimyndighet overfor norsk militært personell, og kan anholde senderstatens militære personell forutsatt at senderstatens styrkesjef i Norge har godkjent dette.
- Senderstatens militærpoliti har politimyndighet overfor sivile og militære personer som befinner seg på senderstatens militære område og i umiddelbar nærhet til dette. Utenfor eget militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette har senderstatens militærpoliti politimyndighet overfor eget militært personell, dersom vedkommende politimester har godkjent dette.
- Norsk militærpoliti kan dirigere militær og sivil trafikk utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette, dersom det er nødvendig av militære hensyn.
- Senderstatens militærpoliti kan dirigere sivil trafikk utenfor militært område og (utenfor) umiddelbar nærhet til dette, på nærmere bestemte vilkår.

in order to preserve freedom of action and operational effectiveness thereby contributing to mission success.»

¹⁶ Erfaringene fra øvelse Trident Juncture i 2018 og arbeidet med et nasjonalt vertslandsstøttekonsept er blant annet fremhevet i Meld. St. 5 (2020-2021), avsnitt 6.6.4.

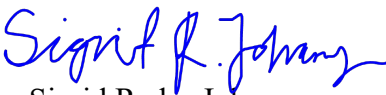
¹⁷ Tilleggsavtalen mellom Norge og USA (SDCA) som ble signert i 2021 og legges frem for Stortinget i 2022, har en slik bestemmelse i artikkel VI, foreslått gjennomført som norsk lov.

IV MILITÆRPOLITIETS OG POLITIETS SAMARBEID: PÅTALEFAGLIG ETTERFORSKNINGSLEDELSE

Som tidligere nevnt, har senderstaten og mottakerstaten en gjensidig bistandsplikt som er nedfelt i NATO SOFA artikkel VII nr. 6 bokstav a. Det kan likevel oppstå tilfeller der senderstaten ønsker å ta hånd om eget personell uten at norsk politi blir involvert, for eksempel av hensyn til straffeprosessuelle krav i sin nasjonale lovgivning.

For at jurisdiksjonsspørsmål skal bli behandlet riktig, er det avgjørende at hendelser meldes inn til påtalemyndigheten i politiet så fort som mulig, slik at den påtalefaglige ledelsen av etterforskningen kommer på plass. Det er særlig viktig i tilfeller der norske personer eller norske interesser er fornærmet, men også i andre tilfeller der norsk straffelovgivning er brutt. Det samme gjelder saker der militærpolitiet har anvendt politimyndighet der en sivil person er enten fornærmet eller mistenkt.

Dersom senderstaten søker å ta hånd om eget personell uten politiets innblanding og mistanken gjelder brudd på norsk straffelovgivning, er det svært viktig at norsk militærpoliti melder fra til påtalemyndigheten og for øvrig forholder seg til handlingsplanen i del II nr. 4.2.

Sigrid Redse Johansen
generaladvokat

Vedlegg

Oversikt over tidskritiske straffeprosessuelle forhold i norsk og engelsk versjon.